

Türkiye’de Çam Balının Ürün İhtisas Borsasında İşlem Görmesine İlişkin Tutum ve Değerlendirmeler*

Emre GÖKSU¹

Gamze SANER²

¹ Dr., Ege Ormanlık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü / goksuemre@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1205-5872

² Prof. Dr., Ege Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, gamzesaner@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2897-9543

Özet: Bu çalışmada dünyanın en büyük çam balı üreticileri arasında yer alan Türkiye’de çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesi ve sürdürülebilir bir işleyiş modeli için gerekli koşulların analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’deki bal sektörü paydaşlarının çam balı piyasası ile çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesine yönelik tutumları belirlenen değişkenlere göre ortaya konulmuştur. Birincil veriler çam balı üretiminin en yoğun olduğu Muğla, Aydın ve İzmir illerinde sektörün ana paydaşlarını oluşturan arı yetiştiricileri birlikleri, ticaret borsası ve firma yetkilileri olmak üzere toplamda 73 kişi ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Tutumların belirlenmesinde beşli Likert tipi ölçek kullanılmış ve saha çalışmasından elde edilen özgün veriler temel istatistikî yöntemler ile analiz edilmiştir. Sektör paydaşlarının çam balı piyasası ile ilgili en çok katıldığı önermeler pazar yapısının derinleşmesine ihtiyaç olduğu, kayıt dışı gerçekleşen ticaret, piyasanın sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlayan bir sistemin olmayışı ve çam balının teminat gösterilerek bankalardan kredi çekilebilmesine olanak tanınması olarak belirlenmiştir. Ürün ihtisas borsasına ilişkin değerlendirmelerde ise borsa işleyişi ile ilgili mevzuatın yeterli düzeyde bilinmemesi ayrıca birbirinden habersiz ve küçük ölçekli çok sayıda arıcılık işletmesinin bulunması ilk sıralarda yer alan sorunlardır. Çam balının ürün ihtisas borsasına dâhil edilmesi büyük ölçüde bu borsanın uygulayacağı politikalara ve düzenlemelere bağlıdır. Son dönemde yaşanan döviz kuru ve enflasyondaki hızlı yükselişi, arzın uzun döneme yayılması gerekliliği, gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik endişeleri göz önüne alındığında çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesinin sektör paydaşlarına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çam balı piyasası, fiyat istikrarsızlığı, sermaye yetersizliği, ürün ihtisas borsası, Türkiye

Attitudes and Evaluations Regarding the Trading of Pine Honey in the Product Specialized Exchange in Türkiye

Abstract: This research aims to analyze the conditions required for the trading of pine honey in specialized products exchange and a sustainable functioning model in Türkiye, which is among the world's largest pine honey producers. Within the scope of the research, the attitudes of stakeholders in the honey sector in Türkiye towards the pine honey market and the trading of pine honey in the specialized products exchange were revealed according to the determined variables. The primary data of the research were obtained from surveys conducted by face-to-face interviews with 73 persons, including beekeepers' unions, commodity exchange, and company officials, who constitute the main stakeholders of the sector in Muğla, Aydın, and İzmir provinces, where pine honey production is the most intense. A five-point Likert-type scale was used to determine attitudes, and the original data obtained from the field study were analysed using basic statistical methods. The propositions that the sector stakeholders agree with most regarding the pine honey market are the need to deepen the market structure, unregistered trade, the lack of a system that ensures the healthy functioning of the market, and allowing the possibility of obtaining loans from banks by using pine honey as collateral. In evaluations of the specialized products exchange, the main problems are the lack of sufficient knowledge of the legislation governing the functioning of the exchange and the existence of a large number of small-scale beekeeping enterprises that are unaware of each other. The inclusion of pine honey in the specialized products exchange largely depends on the policies and regulations implemented by this exchange. Considering the recent rapid increase in exchange rates and inflation, the need to spread the supply over a long period of time, food safety, and sustainability concerns, it is thought that the trading of pine honey in specialized products exchange will contribute significantly to the stakeholders of the sector.

Key Words: Pine honey market, price instability, capital insufficiency, specialized products exchange, Türkiye

1. GİRİŞ

Dünyanın en büyük çam balı üreticisi olan ve üretiminin önemli bir kısmını ihraç eden Türkiye’nin içinde bulunduğu makro ekonomik koşullar, tarım

ve ormanlık politikalarındaki anlık değişiklikler ile küresel iklim krizi gibi nedenlerden doğrudan etkilenen çam balı sektörünün sürdürülebilirliği için finansal risk yönetimi ile ilgili gelişmelere uyum

*Bu çalışma, 14-15 Ekim 2023 tarihleri arasında düzenlenen XX. Uluslararası Balkan ve Yakın Doğu İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi’nde sözlü olarak sunulmuş ve özet olarak yayımlanmış olan bildirinin büyük ölçüde genişletilmiş hâlidir.

sağlaması gerekmektedir. Türkiye’de 1891 yılında İzmir Ticaret Borsasının kurulmasıyla başlayan ticaret borsacılığı sisteminin ve kültürünün gelişmesinde ve dünya genelinde hızla ilerleyen ürün ihtisas borsacılığı konusunda önemli adımlar atılmasına karşın bal sektöründe uygulama eksikliğinin bulunması temelde sektörü oluşturan paydaşların ürün ihtisas borsası ile ilgili değerlendirmelerinin ortaya konulamamasından kaynaklanmaktadır.

Üreticiler ile tüketicilere sağlıklı, uygun ve gerçekçi fiyattan işlem yapılan etkin bir uluslararası elektronik platform yaratarak tarım sektörü ve ülke ekonomisinin istikrarlı büyümesine destek olmak amacıyla 2018 yılında kuruluş aşaması tamamlanan Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB), gerekli olan faaliyet izinlerinin alınmasıyla spot Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) piyasası ile 26 Temmuz 2019 tarihinde faaliyete geçmiştir (TÜRİB, 2023a).

ELÜS, lisanslı depolarda uzun süreli saklanabilen tarım ürünlerini temsilen çıkarılan elektronik belge olup sadece TÜRİB’de işlem görebilmektedir. ELÜS piyasasında ağırlıklı olarak arpa, buğday ve mısır gibi hububat ürünlerinin yanı sıra Antep fıstığı, baklagiller, fındık, kuru kayısı, pamuk, zeytin ve yağlı tohum gibi 17 farklı ürün işlem görmektedir (TÜRİB 2023b). Türkiye’de mevzuatta öngörülen koşulları sağlayarak lisans alan 183 adet lisanslı depo işletmesi 9,71 milyon ton saklama kapasitesi ile hizmet vermekte olup (TB, 2023), hububat rekoltesinin %25’ine yakını saklayabilecek kapasiteye ulaşmış durumdadır. ELÜS piyasasında 2022 yılında 377.267 adet işlemde 11,39 milyon ton ve 66,93 milyar Türk liralık hacim oluşmuştur (TÜRİB, 2023b). Türkiye’de de pamuk ve buğdayda başlayan ve dünyada çok çeşitli tarımsal üründe uygulama alanı bulunan vadeli işlem sözleşmelerinin bölgesel ürünler bazında da yaygınlaştırılması tarımda fiyat ve pazar riskini önlemede önemli rol oynayacaktır (Adanacioğlu vd., 2011).

Türkiye’nin dünya bal ticaretinde de önemli yeri bulunan ve üretimin ağırlıklı olarak Muğla, Aydın ve İzmir illerinde gerçekleştiği, standartları belli olan çam balının vadeli işlemlere geçiş aşamasında ürün ihtisas borsasında işlem görmesi son derece önemlidir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı; Türkiye’deki bal sektörü paydaşlarının çam balı piyasası ve çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesine yönelik tutumlarını ölçerek belirlenen sorunlara yönelik öneriler ortaya koymaktır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırma kapsamına çam balı üretiminin en yoğun olarak gerçekleştirildiği Muğla, Aydın ve İzmir illeri

alınmıştır. Araştırmanın birincil verileri bu illerde yer alan arı yetiştiricileri birlikleri, ticaret borsası ve firma yetkilileri olmak üzere toplam 73 kişi ile yüz yüze görüşerek yapılan anketlerden elde edilmiştir. Bu araştırmaya Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan gerekli izinler ve etik kurul onayı alındıktan sonra başlanmıştır. Anket uygulaması araştırma konusunun içeriği dolayısıyla belirli ölçüde bilgi birikimi olan ve ankete gönüllü olarak katılmak isteyen kişiler ile iletişime geçilerek planlanan zamanlarda gerçekleştirilmiştir. Tasarlanan anket formlarında sektör paydaşlarının çam balı piyasası ve ürün ihtisas borsasına ilişkin tutumlarını değerlendirmek amacıyla beşli Likert tipi ölçeği ile sunulan çeşitli önermeler kullanılmıştır. Analizler sırasında IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) for Windows 20.0 paket programından yararlanılmış ve anketlerde yer alan önermelerin aritmetik ortalamalarına bakılmıştır. Hesaplanan aritmetik ortalamaların puanları yorumlanırken 0,80 aralıklı puan ölçeğinden faydalanılmış, önermelerin güvenilirliği için ise Cronbach Alpha (α) iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Sırasıyla $\alpha_1= 0,701$ ve $\alpha_2= 0,986 > 0,600$ olarak bulunan bu katsayıların ölçme araçları için oldukça güvenilir oldukları belirlenmiştir (Tavşancıl, 2014).

3. BULGULAR

3.1. Ürün ihtisas borsası aracılığıyla çam balı ticareti için önerilen bir model

Ürün fiyatlarının istikrarsızlığı ve şeffaf bir piyasa yapısının varlığına olan ihtiyaç, standartlara uygun kaliteli ürün üretiminin teşvik edilmesi ve ürünün depolanarak arzın kontrol altına alınması gibi birçok neden dünya genelinde tarımsal emtia borsalarının kurulması için sağlam bir teorik zemin oluşturmaktadır (Stojković et al., 2020). Ürün ihtisas borsaları, standartlaştırılmış ürünlerin ticaretinin yapıldığı merkezi bir platform oluşturarak fiyat dalgalanmalarını azaltmaya ve üretim maliyetlerini düşürmeye yardımcı olan bir sistemdir. Çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesine yönelik oluşturulan model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmesi için üretim sonrasında piyasada oluşan ürün arzının düzenli bir şekilde kontrol edilmesini sağlayan, olası zararların tazmin edilmesine yönelik koruyucu önlemlerin alındığı ve gıda güvenliğine doğrudan etki eden lisanslı depoculuk sistemine dahil edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte lisanslı depolarda depolanacak çam balının sınıf ve kalitesini mevcut standartlara göre belirleyip belgelendiren ve yetkili

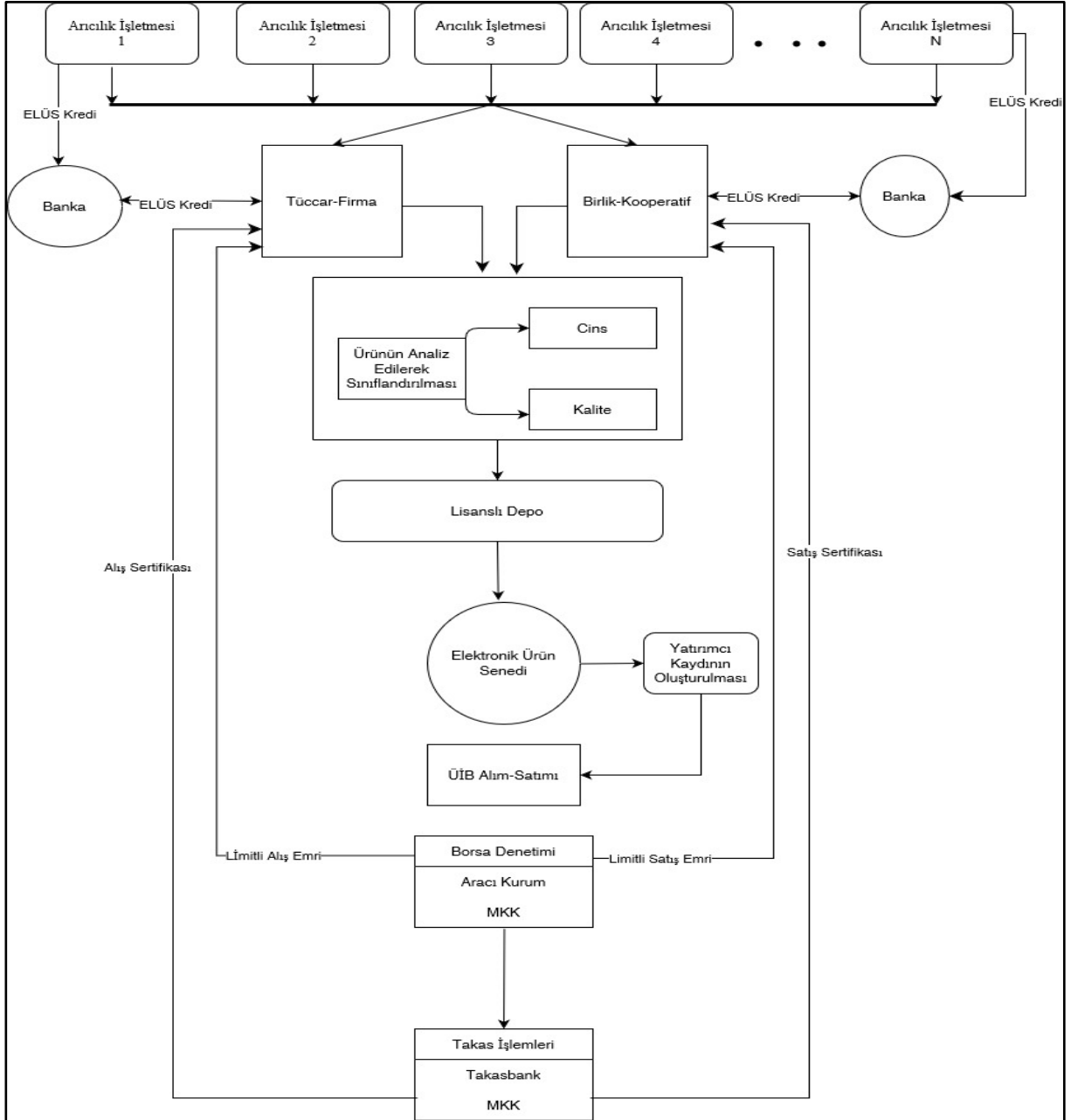
sınıflandırıcı olarak adlandırılan laboratuvarlara da entegre edilmesi zorunludur.

Arıcılık işletmeleri, birlikler veya firmalarca depolanmasına karar verilen çam balı, yetkili sınıflandırıcılar tarafından ürün cinsine ve kalitesine göre analiz edilerek sınıflarına ayrılır ve lisanslı depolarda saklanır. Lisanslı depolarda saklanan çam balı ELÜS ile temsil edilir. ELÜS durumuna gelen çam balının alım-satımı ürün ihtisas borsasında gerçekleşir.

Ürün ihtisas borsasında alım-satım yapabilmek için ise yetkili acenteler aracılığı ile kayıt

oluşturulmalıdır. Borsada çam balı alım-satımını yapmak isteyen yatırımcılar bir araya gelir, alım-satım emirleri çevrimiçi olarak emir defterine işlenir ve borsa anlayışı içerisinde fiyat ve zaman önceliğine göre birbirleriyle eşleştirilerek işlemler gerçekleştirilebilir. Emir iletildiğinde ELÜS ve nakit bakiyesi kontrolleri, işlem kayıt ve gerekli durdurma işlemleri banka ve aracı kurumlar ile MKK güvencesiyle sağlanır. TÜRİB'in seans işlem sonuçlarını göndermesinin ardından Takasbank ile MKK tarafından para ve ELÜS takas işlemleri yapılmaktadır (TÜRİB, 2022c; Göksu, 2022).

Şekil 1. Ürün ihtisas borsası aracılığıyla çam balı ticareti için önerilen model.*

*(Stojković et al. 2020'den uyarlanmıştır.)

3.2.Sektör paydaşlarının çam balı piyasasına yönelik değerlendirmeleri

Sektör paydaşlarına çam balı piyasasına ilişkin önermeler sunulmuş ve paydaşların bu önermelere katılma dereceleri ölçek ortalamasına göre sıralanarak önem düzeyleri belirlenmiştir (Çizelge 1). Bu yanıtlara göre çok önemli olarak değerlendirilen ifadelerin en başında “*çam balı piyasasında sermaye akışını artırarak pazar yapısının derinleşmesine ihtiyaç vardır* ($\bar{x}=4,51$)” ifadesi yer almaktadır. Çam balında derin ve likit bir spot piyasanın sağlanması, ileriki dönemlere yönelik vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin işlem gördüğü türev piyasaların başarısı için önemli gereksinimler arasındadır. Diğer yandan sektör paydaşları “*çam balı piyasasının gelişmesinde kayıt*

dışı ticaret bir tehdit oluşturmaktadır ($\bar{x}=4,48$)” ifadesini çok önemli olarak değerlendirmekte ve kamu otoritelerinden gizlenen ve denetlenemeyen çam balı ticaretinin sektöre zarar verdiğini belirtmektedirler. Çam balı ticaretinin serbest piyasa koşullarında gerçekleşmediğini ve piyasa sistemine etkin bir şekilde katkı sunan önlemlerin alınmadığını vurgulayan sektör paydaşları “*çam balı piyasasının sağlıklı olarak işleyişini sağlayacak herhangi bir sistemin olmadığını* ($\bar{x}=4,47$)” belirtmişlerdir. Finansman sıkıntısı yaşanan sektörde teşvikler ve uygun kredi olanaklarına sahip olmak çam balının sürdürülebilirliği için önem taşımaktadır. Dolayısıyla “*sektör paydaşları çam balını teminat göstererek bankadan kredi çekebilmelidirler* ($\bar{x}=4,30$)” önermesinin de üst sıralarda aldığı görülmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sektör paydaşlarının çam balı piyasası ilişkin değerlendirmeleri

Kod	Önermeler	Gruplar	Ort*/Std. sapma	Önem Düzeyi	Puanı	Önem Düzeyi
D-1	Çam balı piyasasında sermaye akışını artırarak pazar yapısını derinleşmesine ihtiyaç vardır	Birlik	4,56 / 0,61	4,51		Çok Önemli
		Borsa	4,50 / 0,69			
		Firma	4,42 / 0,61			
D-2	Çam balı piyasasının gelişmesinde kayıt dışı ticaret bir tehdit oluşturmaktadır	Birlik	4,56 / 0,61	4,48		Çok Önemli
		Borsa	4,15 / 0,99			
		Firma	4,68 / 0,75			
D-3	Çam balı piyasasının sağlıklı olarak işleyişini sağlayacak herhangi bir sistem yoktur	Birlik	4,59 / 0,74	4,47		Çok Önemli
		Borsa	4,10 / 0,85			
		Firma	4,63 / 0,76			
D-4	Sektör paydaşları çam balını teminat göstererek bankadan kredi çekebilmelidir	Birlik	4,35 / 0,70	4,30		Çok Önemli
		Borsa	4,15 / 0,88			
		Firma	4,37 / 0,68			
D-5	Enflasyonu çam balı piyasası için bir tehdit olarak görüyorum	Birlik	4,15 / 0,93	4,18		Önemli
		Borsa	4,00 / 0,86			
		Firma	4,42 / 0,77			
D-6	Hasat zamanı öncesinde bal fiyatlarının ne kadar olacağını doğru tahmin edemiyorum	Birlik	4,59 / 0,61	4,16		Önemli
		Borsa	3,80 / 1,06			
		Firma	3,79 / 1,27			
D-7	Kur riskini çam balı piyasası için bir tehdit olarak görüyorum	Birlik	4,18 / 1,00	4,15		Önemli
		Borsa	3,85 / 0,99			
		Firma	4,42 / 0,77			
D-8	Çam balındaki fiyat değişkenliği üretim ve pazarlamada sorun yaratmaktadır	Birlik	4,21 / 0,95	4,11		Önemli
		Borsa	4,20 / 0,77			
		Firma	3,84 / 0,96			
D-9	Çam balı piyasasında bilgi noksanlığı bulunmaktadır	Birlik	3,53 / 0,93	3,62		Önemli
		Borsa	3,70 / 0,80			
		Firma	3,68 / 1,11			

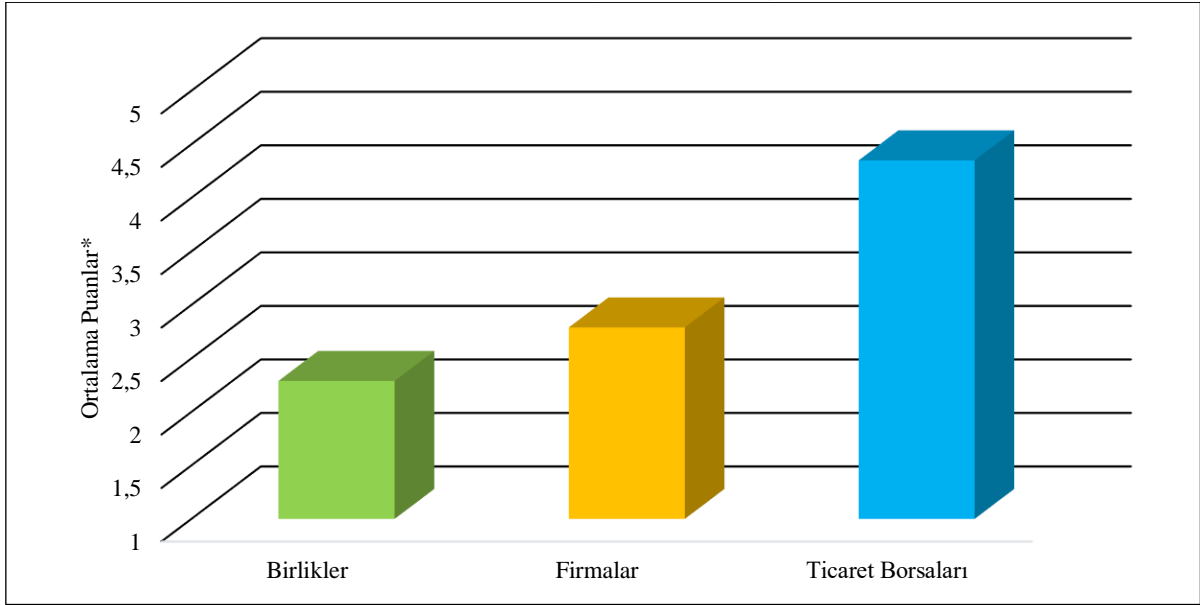
*1: Kesinlikle Katılmıyorum (1-1,80-Çok Önemsiz) 2: Katılmıyorum (1,81-2,60-Önemsiz) 3: Kısmen Katılıyorum (2,61-3,40-Normal) 4: Katılıyorum (3,41-4,20-Önemli) 5: Tamamen Katılıyorum (4,21-5,00-Çok Önemli). Cronbach Alpha α_1 : 0,701

Çam balı piyasasına ilişkin sektör paydaşlarının önemli olarak değerlendirdiği diğer önermeler incelendiğinde birçoğunun temelde fiyat değişkenliği ile ilgili olduğu görülmektedir (Çizelge 1). “*Enflasyonun* ($\bar{x}=4,18$) *ve kur riskinin* ($\bar{x}=4,15$) *çam balı piyasası için bir tehdit olarak görülmesi*”,

“*hasat zamanı öncesinde bal fiyatlarının ne kadar olacağını doğru tahmin edilememesi* ($\bar{x}=4,16$)” ve “*çam balındaki fiyat değişkenliğinin üretim ve pazarlamada sorun yaratması* ($\bar{x}=4,11$)” önermelerinin birbirine çok yakın puanlar aldığı belirlenmiştir. Sadece çam balına özgü olmayan ve

tarımsal ürün piyasalarında birçok üründe görülen fiyat değişkenliği riski arz talep dengesini de etkilemekte ve geleceğe yönelik planlama yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Yüksek enflasyon oranları, döviz kurundaki hızlı artış ve fiyat değişkenliği hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan işletmeler pazarlama stratejilerini de doğru belirleyememektedir. “Çam balı piyasasında bilgi noksanlığı bulunmaktadır ($\bar{x} = 3,62$)” ifadesi ise son sırada olmasına rağmen yine önemli görülen önermeler arasında yer almakta olup, piyasa katılımcılarına fiyat değişimleri hakkında doğru, tam bilgi sağlayan ve bu bilgilerin paylaşıldığı bir pazar yapısına ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Sektör paydaşlarının ürün ihtisas borsasının işleyişi hakkında bilgi düzeyleri.

*1:Hiç Bilgim Yok 2:Çok Az Bilgim Var 3:Orta Derecede Bilgim Var 4:Önemli Ölçüde Bilgim Var 5:Kesinlikle Bilgim Var

Türkiye’de gerek lisanslı depoculuk gerekse de ürün ihtisas borsası ile ilgili yasal mevzuat oluşturulmuştur. Buna karşın sektör paydaşları; “ürün ihtisas borsacılığı ile ilgili mevzuatın yeterince bilinmediğini ($\bar{x}=4,70$)” çok önemli olarak belirtmişlerdir (Çizelge 2). Benzer şekilde Erbay (2007), Türkiye’de üreticilerin serbest piyasa ekonomisinden yararlanabilmesi ve gerek vadeli işlemlere gerekse lisanslı depoculuğa sıcak bakabilmesi için çözümlenmesi gereken öncelikli sorunlardan birinin de mevzuatın yeterince bilinmemesi olduğunu vurgulamıştır.

“Birbirinden habersiz ve çok sayıda bulunan üretici sayısı ürün ihtisas borsası işleyişi açısından dezavantajdır ($\bar{x}=4,01$) ve “ürün ihtisas borsasının işletilmesinde üreticilerin küçük ölçekli olmasını bir sorun olarak görüyorum ($\bar{x}=3,93$)” ifadeleri önemli

3.3. Sektör paydaşlarının ürün ihtisas borsasına yönelik değerlendirmeleri

Araştırma kapsamında sektör paydaşlarının ürün ihtisas borsasının işleyişi hakkında bilgi düzeyleri sorulmuştur. Elde edilen yanıtların likert ölçek ortalaması 2,99 puan olup, ürün ihtisas borsası hakkında orta düzeyde bilgilerinin bulunduğu saptanmıştır. Ticaret borsası yetkilileri doğal olarak 4,35 ortalama puan ile en yüksek sırada yer alırken, firma yetkilileri 2,79 puan ve aynı zamanda üretici de olan birlik yetkilileri ise 2,29 puan ortalama ile en az bilgiye sahip grup olarak ortaya çıkmıştır (Şekil 2).

olarak değerlendirilmektedir (Çizelge 2). Piyasada firmalar ticaret ve sanayi odaları veya ihracatçı birlikleri gibi farklı şekillerde örgütlü bir yapıya sahip iken, üreticilerin örgütlü bir şekilde hareket edemedikleri gözlemlenmiştir. Diğer taraftan çam balı üreten küçük ölçekli arıcılık işletmelerinde bal hasat dönemi öncesinde üretim maliyetlerinin yüksekliği finansman ihtiyacını daha da belirgin duruma getirerek kredi kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Düşük miktarlarda çam balı üretimi yapan küçük ölçekli arıcılık işletmelerinin pazarlık güçlerinin yüksek olmaması nedeniyle ürünlerinin gerçek değerini firmalardan alamaması söz konusu işletmelerin sorunlar yaşamasına yol açmaktadır (Göksu, 2022).

Çizelge 2. Sektör paydaşlarının ürün ihtisas borsasına ilişkin değerlendirmeleri

Kod	Önermeler	Gruplar	Ort*/Std. sapma	Önem Düzeyi Puanı	Önem Düzeyi
Ö-1	Paydaşlarca ürün ihtisas borsası ile ilgili mevzuat yeterince bilinmemektedir	Birlik	4,82 / 0,46	4,70	Çok Önemli
		Borsa	4,30 / 0,73		
		Firma	4,89 / 0,32		
Ö-2	Birbirinden habersiz ve çok sayıda bulunan üretici sayısı ürün ihtisas borsası işleyişi açısından dezavantajdır	Birlik	4,15 / 1,08	4,01	Önemli
		Borsa	3,25 / 1,13		
		Firma	4,58 / 0,51		
Ö-3	Ticaret borsaları tarım ürünleri piyasasının oluşmasını sağlayacak bir şekilde işlememektedir	Birlik	4,09 / 0,79	3,99	Önemli
		Borsa	3,50 / 1,31		
		Firma	4,32 / 0,75		
Ö-4	Ürün ihtisas borsasının işletilmesinde üreticilerin küçük ölçekli olmasını bir sorun olarak görüyorum	Birlik	3,85 / 0,90	3,93	Önemli
		Borsa	3,60 / 1,23		
		Firma	4,42 / 0,51		
Ö-5	Ürün ihtisas borsasının işletilmesinde firmaların sermaye yetersizliğini sorun olarak değerlendiriyorum	Birlik	3,44 / 0,96	3,55	Önemli
		Borsa	3,25 / 0,97		
		Firma	4,05 / 1,03		
Ö-6	Geleceğe yönelik vadeli işlemler yapmak karmaşıktır	Birlik	3,41 / 1,16	3,36	Normal
		Borsa	3,25 / 1,02		
		Firma	3,37 / 1,07		

*1: Kesinlikle Katılmıyorum (1-1,80-Çok Önemsiz) 2: Katılmıyorum (1,81-2,60-Önemsiz) 3: Kısmen Katılıyorum (2,61-3,40-Normal) 4: Katılıyorum (3,41-4,20-Önemli) 5: Tamamen Katılıyorum (4,21-5,00-Çok Önemli). Cronbach Alpha α : 0,986

Ticaret borsaları, borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatların tespit, tescil ve ilanı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlar olarak tanımlanmaktadır (RG, 2004). Ancak sektör paydaşları "ticaret borsaları tarım ürünleri piyasasının oluşmasını sağlayacak bir şekilde işlememektedir ($\bar{x}$ =3,99)" ifadesine önemli derecede katılmaktadır (Çizelge 2). Günümüzde piyasaların derinlik kazanabilmesi için ticaret borsalarının taşıdığı önemin göz ardı edilmemesi gerekirken (Tektaş, 2008), birçok ticaret borsasının sadece tescil işlemleri yaparak üyelerine tarımsal stopaj konusunda yarar sağlamaktan öteye gidemedikleri ve yasa da belirtilen hizmetleri yerine getirmede yetersiz kaldıkları görülmektedir (Erdal, 2005; İnan, 2019).

Sektör paydaşları genel olarak finansman sıkıntısı çektiklerini ve sektörün ek bir finansman ihtiyacı olduğunu belirterek "ürün ihtisas borsasının işletilmesinde firmaların sermaye yetersizliğini sorun olarak değerlendiriyorum ($\bar{x}$ =3,55)" ifadesine önemli ölçüde katılmaktadırlar (Çizelge 2).

Çizelge 2 incelendiğinde dikkati çeken önemli bir nokta da "geleceğe yönelik vadeli işlemler yapmak karmaşıktır" önermesine birlik ($\bar{x}$ =3,41), borsa ($\bar{x}$ =3,25) ve firma ($\bar{x}$ =3,37) yetkililerinin ortak bir biçimde diğer önermelere göre en düşük puanları vermesidir. Buradan hareketle, fiyat istikrarı sorunu yaşayan piyasa aktörlerinin vadeli işlemler ile bu riskten korunmaya istekli olduklarını, gelecekteki fiyatlar hakkında fikir sahibi olmak istediklerini ve vadeli işlemler hakkında yeterli düzeyde eğitim

aldıklarında geleceğe yönelik işlemleri karmaşık bulmadıkları çıkarımını yapmak mümkündür (Göksu, 2022).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ürün ihtisas borsası ile çam balının gelecekteki fiyatının belirlenmesi ve fiyattaki artış riskine karşı korunma fırsatı bulunmasına rağmen, dünya çam balı üretimi ve ihracatının büyük bir bölümünü gerçekleştiren Muğla, Aydın ve İzmir illerinde ürün ihtisas borsasının önemini yeterince anlayamadığı görülmektedir. Çam balının ürün ihtisas borsasında işlem görmeye başlaması sektör temsilcilerinin istek ve çabalarıyla gerçekleşecektir. Bu kapsamda başlangıç aşamasında bölgedeki arı yetiştiricileri birlikleri ile ticaret odası ve ticaret borsaları işbirliğinde eğitim çalışmaları düzenlenebilir. Sonraki aşamalarda ise TÜRİB tarafından değişen piyasa koşulları sonucunda yeni ürün ve hizmet geliştirmenin adımları atılmalıdır. Bal piyasasının gelişimine katkı sağlamak amacı ile araştırmaların yapılması, bu konuda önerilerin sunulması ve elde edilen sonuçlarla yönelik toplantıların düzenlenmesi önemlidir.

Türkiye'de bal piyasasında sermaye akışının artırılarak pazar yapısının derinleşmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Derin bir piyasa yapısının sağlanabilmesi için ise katılımcı sayısının artması gerekmektedir. Dolayısıyla çam balının ürün ihtisas borsası sistemi içerisine entegre edilmesi sektör paydaşlarının ve diğer yatırımcıların piyasaya olan ilgisini çekerek piyasa derinliğinin artmasına neden

olacaktır. Çam balı ELÜS'lerinin ürün ihtisas borsasında işlem görmesi kayıt dışı ticareti de engelleyerek devletin daha fazla miktarda vergi toplamasını sağlayacaktır.

Son dönemde giderek artan bir şekilde yaşanan iklim değişikliği ve girdi maliyetlerinin yükselmesi gibi sorunlar sektörün rekabet gücünün azalmasına neden olmaktadır. Bu zorlu koşullarda üretilen çam balının lisanslı depolarda güvenilir bir biçimde saklanarak, ürün ihtisas borsası gibi şeffaf bir piyasada işlem görmesi, sektör paydaşlarının ELÜS teminatlı krediler aracılığı ile finansmana erişiminin kolaylaşması her zamankinden daha da önemli duruma gelmiştir. Çam balı sektöründeki finansman yetersizliği kredi politikalarının geliştirilmesi ile çözülebilecektir. Bu modelde sektör paydaşları lisanslı depo işletmelerinden aldığı ELÜS'leri teminat göstererek bankalardan kredi alma olanağına sahip olacaktır.

Piyasadaki bilgi noksanlığının giderilmesi için ise paydaşların tam ve doğru bilgiye erişiminin sağlandığı bir oluşuma gereksinim bulunmaktadır. Ürün ihtisas borsası kapsamında ELÜS'lerden oluşan çam balı ürün endeksleri piyasa paydaşları için önemli bir gösterge niteliği taşıyacaktır.

Çam balında üretim miktarının azalması ve döviz kurundaki ani yükselişler üretim maliyetlerini artırarak fiyatların yükselmesine öncülük etmiş ve risklerin yoğun yaşandığı bir döneme girilmiştir. Uzun dönemden beri istikrarsız bir biçimde ortaya çıkan fiyat değişimleri üretim ve pazarlamada da sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle çam balı sektöründe fiyat istikrarını korumaya katkı sağlayan bir piyasa yapısı oluşturulmalıdır. Çam balında lisanslı depoculukla beraber ürün ihtisas borsası sisteminin gelişmesi vadeli işlemler piyasalarına geçişte önemli rol oynayacağından üreticiler ve sanayiciler için fiyat değişimlerinden korunmanın önemli adımı atılmış olacaktır. Bu durum tüketicilere de olumlu yansıyor olarak gerçekçi fiyatlardan çam balına ulaşabilme olanağı doğacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Orman Genel Müdürlüğüne diğer projeli çalışmalar kapsamında desteklenen ve Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında 01.07.2022 tarihinde tamamlanan "Ürün İhtisas Borsasının Odun Dışı Orman Ürünlerine Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma: Çam Balı Örneği" isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anket çalışmasına katılım sağlayan ve desteklerini esirgemeyen Muğla İli Arı Yetiştiricileri Birliği, Aydın İli Arı Yetiştiricileri Birliği, İzmir İli Yetiştiricileri Birliği yetkililerine ve personeline ayrıca İzmir Ticaret Borsası, Muğla Ticaret Borsası ve Aydın Ticaret Borsası personeline ve firmalara da ayrı ayrı çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Adanacıoğlu, H., Saner, G. & Uçar, K. (2011). Finansal krizde vadeli işlem piyasalarının önemi, tarım sektörü açısından yaklaşımlar: Malatya ili kuru kayısı üreticileri örneği. Uluslararası Katılımlı I. Ali Numan Kırac Tarım Kongresi ve Fuarı, Bildiriler, Cilt: II, 27-30 Nisan, Eskişehir, 1679-1690.
- Erbay, E.R. (2007). Lisanslı depoculuğun ve teslimata bağlı işlemlerin Türkiye tarım ürünleri piyasasına ve vadeli işlemlere olası etkileri. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-26, ISBN 978-9944-60-167-2, İstanbul, 119s.
- Erdal, G. (2005). Türkiye'de vadeli işlemler piyasası ve bazı tarımsal ürünler üzerine uygulanabilirliği. Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, 157s.
- Göksu, E. (2022). Ürün ihtisas borsasının odun dışı orman ürünleri uygulanabilirliği üzerine bir araştırma: çam balı örneği. Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, İzmir, 261s.
- İnan, İ.H. (2019). Tarım ekonomisi ve işletmeciliği, Genişletilmiş 9. Baskı. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, ISBN: 978-605-5729-67-7, 415s.
- RG, 2004, T.C. Resmi Gazete, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu. Sayı: 25479, Tarih: 01 Haziran 2004
- Stojković, D., Živić, F., Štimac, M., Borisavljević, K., & Grujović, N., (2020). Raspberry as a potential commodity exchange material in the Republic of Serbia. *Economics of Agriculture*, 67(3), 955-971.
- Tavşancıl, E. (2014). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi, 5. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık ve Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara, 224s.
- TB, 2023, Ticaret Bakanlığı, Lisanslı Depo İşletmeleri. <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/kurulus-ve-faaliyet-izinleri/lisansli-depo-isletmeleri> (Erişim tarihi: 04.10.2023)
- Tektaş, N. S. (2008). Lisanslı depoculuğun Türkiye tarım ürünleri piyasalarına olası etkileri: Trakya bölgesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ, 75s.
- TÜRİB, 2023a. Türkiye Ürün İhtisas Borsası, Hakkımızda. <https://www.turib.com.tr/hakkimizda/> (Erişim tarihi: 06.10.2023)
- TÜRİB, 2023b. Türkiye Ürün İhtisas Borsası, 2022 Yıllık Bülteni. <https://www.turib.com.tr/2022-yillik-bulteni/> (Erişim tarihi: 03.10.2023)
- TÜRİB, 2023c, Türkiye Ürün İhtisas Borsası, TÜRİB İşlem Platformu Nedir? <https://www.turib.com.tr/turib-islem-platforumu-nedir/> (Erişim tarihi: 15.08.2023)